

تحلیل ساختار و گفتمان بخش تقدیر پایان نامه های فارسی در دو مقطع کارشناسی ارشد و دکتری^۱

علی رضا قلی فامیان^۲
یعقوب نائبی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۸/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۵/۱۵

چکیده

صفحه قدردانی و سیاس، معمولاً بخشی کوتاه از یک پایان نامه یا رساله دانشگاهی است که در آن، دانشجو از افرادی مانند استادها، اعضای خانواده، دوستان و همکاران و نهادهایی مانند کتابخانه، دانشکده، گروه و یا شرکت ها و نهادهای غیردانشگاهی قدردانی و سیاس گزار می کند. بر پایه انگاره نظری هابلند (Hyland, 2004) سه مرحله تأمل، سیاس و اطلاع در متن های قدردانی پایان نامه های دانشگاهی به کار می رود. در پژوهش حاضر، ۲۴۰ متن قدردانی و سیاس از ۱۲۰ پایان نامه کارشناسی ارشد و ۱۲۰ رساله دکتری از شش رشته علوم سخت (کامپیوتر، مهندسی برق، زیست شناسی) و علوم نرم (مدیریت، حسابداری، زبان شناسی) استخراج و بررسی شده است. یافته های پژوهش نشان

^۱ شناسه دیجیتال (DOI): 10.22051/jlr.2018.17482.1427

^۲ دکتری تخصصی زبان شناسی، دانشیار گروه زبان شناسی و زبان های خارجی، هیأت علمی دانشگاه پیام نور (نویسنده

مسئول)؛ famianali@pnu.ac.ir

^۳ کارشناس ارشد زبان شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر؛ yn1356@chmail.ir

می‌دهد که گسترده‌ترین متن‌های تقدیر در رشته زبان‌شناسی همگانی (با ۶۳۴۰ واژه)، و کوتاه‌ترین متن‌های تقدیر در رشته حسابداری (با ۳۸۰۴ واژه) نگارش شده‌اند. یافته‌های پژوهش، به طور کلی نشان‌دهنده آن است که در متن‌های قدردانی پایان‌نامه‌ها و رساله‌های ایرانی نیز مرحله‌ها و گام‌های الگوی هایلند دنبال می‌شود، با این تفاوت عمده که در ۵۰ درصد از متن‌های فارسی، دانشجویان از خداوند نیز سپاس‌گزاری کرده‌اند. این در حالی است که هایلند چنین مرحله یا گامی را در انگاره ۲۰۱۸ خود در نظر نگرفته است. با بررسی صفحه قدردانی در رشته‌های گوناگون، مشاهده شد که دانشجویان رشته‌های علوم انسانی در مقایسه با رشته‌های علوم پایه و مهندسی، متون تقدیر طولانی‌تری نوشته‌اند. همچنین فراوانی سپاس از نهادهای غیردانشگاهی مانند آزمایشگاه‌ها، مراکز تولیدی و تجاری در رشته‌های علوم پایه و مهندسی بیشتر است. با توجه به متغیر مقطع تحصیلی نیز دریافتیم که دانشجویان دوره دکتری نسبت به دانشجویان کارشناسی ارشد، متن‌های قدردانی گسترده‌تری نوشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: ژانر تقدیر، پایان‌نامه، تحلیل گفتمان، الگوی هایلند

۱. مقدمه

پایان‌نامه کارشناسی ارشد یا رساله دکتری، گزارشی مکتوب از یک پژوهش سازمان‌یافته است که معمولاً دانشجو در آخرین مرحله تحصیلات تکمیلی به نگارش آن می‌پردازد. با وجود برخی تفاوت‌های جزئی در ساختار متن‌های پایان‌نامه یا رساله، برخی بخش‌های این ژانر دانشگاهی ثابت است. به گونه‌ای که، تقریباً تمام دانشجویان از الگوهای رایج در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی پیروی می‌کنند. یکی از بخش‌های ثابت در پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاهی در سراسر جهان، بخشی است که در آن دانشجو از استادها، اعضای خانواده، افراد حقیقی و حقوقی سپاس و قدردانی می‌کند. سپاسگزاری و قدردانی از افراد انسانی، امری رایج در فعالیت‌های اجتماعی است و افراد در موقعیت‌ها و بافت‌های گوناگون اجتماعی و حتی فردی از یک‌دیگر و یا از خداوند سپاسگزاری می‌کنند. قدردانی و سپاس از دیدگاه الهی نیز مورد بررسی قرار گرفته است. به باور فیلسوف آمریکایی استنلی کاول^۱، قدردانی در چارچوب آموزه‌ها و مفاهیم حوزه الهیات بسیار اهمیت دارد. از دیدگاه او، قدردانی تفسیر خاصی از دانش است که در آن بر پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری انسان نسبت به سایر انسان‌ها و همچنین جهان تأکید می‌شود. به باور وی قدردانی

¹ Stanelly Cavell

حتی با ایمان همپوشانی دارد (Dahl, 2010, p. 931). لازم به اشاره است که بخش قدردانی در پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاهی اجباری نیست و معمولاً شیوه‌نامه خاصی به وسیله دانشگاه‌ها در پیوند با چگونگی نگارش این بخش ارائه نمی‌شود. این به آن معناست که دانشجویان معمولاً بر اساس سلیقه و با خواندن متن‌های دیگر مانند کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و رساله‌های پیشین به کلیاتی در پیوند با چگونگی نگارش بخش قدردانی دست می‌یابند. بخش قدردانی پایان‌نامه، ماهیتی دوگانه دارد. زیرا با اینکه در یک متن علمی و رسمی جای می‌گیرد، از جنبه ساختار و متن از مؤلفه‌های متن‌های علمی و رسمی پیروی نمی‌کند. گواه این ادعا آن است که گروهی از دانشجویان در این بخش به شعر، آیه‌هایی از کتاب‌های مقدس و جمله‌هایی کاملاً احساسی، روی می‌آورند و از الگوهای رایج در متن‌های علمی و رسمی دوری می‌کنند.

همان‌گونه که روشن است رشته‌های دانشگاهی معمولاً به دو گروه علوم سخت و علوم نرم گروه‌بندی می‌شوند. یکی از دغدغه‌های پژوهشگران حوزه‌های فلسفه علم، جامعه‌شناسی علم و همچنین تحلیل گفتمان، تفاوت‌ها و شباهت‌های میان این دو گروه از دانش بشری است. برخی زبان‌شناسان علاقه‌مند به مبحث‌های گفتمانی، به بررسی گونه‌های مختلف ساخت‌های زبانی به کاررفته در متن‌های مقالات و کتاب‌های علوم سخت و علوم نرم پرداخته‌اند. بررسی تفاوت‌ها در گفتمان این دو حوزه-علوم سخت و علوم نرم- از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از این رو، در پژوهش حاضر برآنیم تا بخش قدردانی پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تدوین شده در چارچوب دو گروه از علوم-علوم سخت و علوم نرم- را با یک‌دیگر مقایسه کنیم. در این راستا، نگارندگان بر آن اند تا به سه پرسش پاسخ دهند. نخست، اینکه «آیا الگوی تقدیر در پایان‌نامه‌های تحصیلی کارشناسی‌ارشد و دکتری ایران با یافته‌های پژوهش هایلند (Hyland, 2004) مطابقت دارد؟». دوم آنکه «آیا الگوی تقدیر در پایان‌نامه‌های تحصیلی ایران در مقطع دکتری تفاوت دارد؟» و سوم اینکه «آیا الگوی تقدیر در پایان‌نامه‌های تحصیلی ایران در رشته‌های علوم سخت و علوم نرم تفاوت دارد؟».

پیش از پاسخ به پرسش‌های بالا، اشاره به این نکته ضروری است که ژانر دانشگاهی فارسی و تمرکز بر ساخت‌های خرد و کلان این ژانر در چارچوب مطالعات زبان‌شناسی نظری و کاربردی مورد بررسی قرار گرفته‌است. برای نمونه، زارع و همکاران (Zare et al., 2017) ساختارهای واژگانی و دستوری موثر در پررنگ کردن نکته‌های مهم در ارائه‌های فارسی را بررسی کرده‌اند. کیوان‌لوشهرستانی و زارع (Zare & Kivanlo shahrestanak, 2018) نیز به چگونگی جداسازی مطالب بااهمیت از کم‌اهمیت در ارائه‌های علمی انگلیسی و فارسی پرداخته‌اند. در پژوهش حاضر، ابتدا باید مشخص شود که متن قدردانی چه جایگاهی در ژانر دانشگاهی دارد. سوالز (Swales,

(1996) ژانر دانشگاهی را بر پایه مخاطب به سه گروه تقسیم کرده‌است. نخست، ژانرهای اولیه یا تحقیق-فرایند که برای همکاران دانشگاهی نوشته می‌شود. دوم، ژانرهای ثانویه یا آموزشی و سوم، ژانرهای خصوصی یا مسدود^۱ که به انتقال اطلاعات میان اعضای جامعه دانشگاهی اختصاص دارد. به نظر می‌رسد تعیین جایگاه ژانر تقدیر در این رده‌بندی دشوار است، زیرا این ژانر هم ماهیت دانشگاهی دارد و هم ماهیت و کارکرد خصوصی و غیردانشگاهی. بنابراین، می‌توان با تکیه بر تعریف و دسته‌بندی سوالز، قدردانی و سپاسگزاری را ژانری خصوصی و تا اندازه‌ای دانشگاهی به شمار آورد. چان (Chan, 2015) با رویکردی پیکره-بنیاد به بررسی واژه‌ها و پاره‌گفته‌های تردیدنمای به کاررفته در بخش‌های تقدیر رساله‌های پرداخته‌است. همچنین، در پژوهشی دیگر، ادب کلامی در بخش تقدیر پایان‌نامه‌های فارسی و انگلیسی بررسی شده‌است (Mohammadi & Hekmatshoar Tabari, 2013). با چشم‌پوشی از این گونه بررسی‌ها، بیشتر پژوهش‌های موجود در پیوند با ساختار کلان و ماهیت زبانی ژانر قدردانی است. سامان‌یافته‌ترین انگاره نظری در حوزه ژانر قدردانی در پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاهی به وسیله‌هایلند (Hyland, 2004) ارائه شده‌است. چارچوب نظری او شامل سه مرحله و چند گام فرعی است. جدول زیر نمایی کلی از این الگوی سه مرحله‌ای نشان می‌دهد:

جدول ۱: الگوی نظری ژانر تقدیر پایان‌نامه‌های دانشگاهی (Hyland, 2004)

۱. مرحله تأمل ^۲	
۲-۱ معرفی اجمالی یاریگران	۲. مرحله سپاس ^۳
۲-۲ سپاس به سبب مساعدت فکری	
۲-۳ سپاس به سبب مساعدت مالی و پشتیبانی	
۲-۴ سپاس به سبب حمایت عاطفی	۳. مرحله اطلاع ^۴
۳-۱ پذیرش مسئولیت پایان‌نامه	
۳-۲ تقدیم ^۵ پایان‌نامه	

نمونه‌هایی از جمله‌ها و ساختارهای زبانی به کاررفته در مرحله‌های اصلی و فرعی الگوی بالا به شرح زیرند (Hyland, 2004, p. 309):

¹ occluded

² reflecting

³ thanking

⁴ announcing

⁵ dedicating

مرحله تأمل (۱): نگارش پایان‌نامه کار ساده‌ای نیست.

مرحله ۲-۱ در هنگام نگارش این پایان‌نامه افرادی بسیاری به نگارنده کمک کرده‌اند.

مرحله ۲-۲ به طور ویژه از استاد راهنمای خود که وقت باارزش خود را در اختیار من قرار داده‌اند، تشکر می‌کنم.

مرحله ۲-۳ از دانشکده علوم انسانی که چنین تحقیقی را امکان‌پذیر کردند، سپاسگزارم.

مرحله ۲-۴ سرانجام از خانواده خود که الهام‌بخش و مشوق من بوده‌اند قدردانی می‌کنم.

مرحله ۳-۱ در هر حال، نگارنده مسئولیت خطاها و کاستی‌های پایان‌نامه را می‌پذیرد.

مرحله ۳-۲ این پژوهش را به استاد.... تقدیم می‌کنم.

در ادامه، به معرفی برخی پژوهش‌های انجام شده در حوزه ژانر تقدیر پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها می‌پردازیم. باید اشاره نمود که در بیشتر این بررسی‌ها، الگوی نظری هایلند (Hyland, 2004) مورد توجه قرار گرفته و یافته‌های به‌دست آمده با یافته‌های هایلند مقایسه شده‌است.

به باور جیانونی (Giannoni, 2002) قدردانی و سپاسگزاری در کتاب از جنبه تاریخی از پیشینه دیرینه‌ای برخوردار بوده‌است. وی، به دورنمایی تاریخی از رشد و تحول در ژانر قدردانی ارائه کرده و به صورت ویژه، بخش سپاسگزاری در مقاله‌های پژوهشی زبان انگلیسی و ایتالیایی را بررسی کرده‌است. او صد مقاله از ۵۰ نشریه آمریکایی-بریتانیایی و ۱۹ نشریه علمی ایتالیایی منتشر شده مابین سال‌های ۱۹۹۴ تا ۱۹۹۹ را به عنوان پیکره پژوهش خود انتخاب کرده‌است. رشته‌های علمی، مقالات در حوزه علوم انسانی شامل اقتصاد، جامعه‌شناسی، زبان‌شناسی هستند و مقاله‌های دیگر از سه رشته ریاضیات، زیست‌شناسی و پزشکی انتخاب شده‌اند. جیانونی در سطح کلان پیکره، دو لایه (لایه مقدماتی و لایه اصلی) را شناسایی کرده و در هر لایه، گام‌های فرعی دیگری را نیز در نظر گرفته‌است. در پیکره علوم پایه (به جز یک استثناء) لایه اول مشاهده نشد. در مقاله‌های جامعه‌شناسی گام سپاسگزاری از افراد وجود نداشت و در مقاله‌های مربوط به ریاضیات نیز گام پذیرش مسئولیت گزارش نشد. در مقایسه با مقاله‌های انگلیسی، مقاله‌های ایتالیایی در لایه مقدماتی گسترده‌تر بودند. یافته‌های جیانونی نشان داد که در دو پیکره مقاله‌های انگلیسی و ایتالیایی و همچنین میان رشته‌های دانشگاهی، تفاوت‌های عمده‌ای از جنبه شیوه قدردانی وجود دارد. جیانونی (Giannoni, 2002)، به طور کلی بیان کرده‌است که در پیکره مقاله‌های مربوط به رشته‌های علوم انسانی انواع پیچیده‌تری از سپاسگزاری به کار رفته‌است. همچنین مشخص شد که نویسندگان مقاله‌های علوم پایه به دلیل‌هایی مانند رقابت، تلاش برای حفظ حقوق مادی و معنوی و موارد مشابه، علاقه چندانی به سپاس از پژوهشگران پیشین ندارند. گام مربوط به تأکید بر اشتراکات گروهی، فقط در مقاله‌های ایتالیایی مشاهده شد. جیانونی (Giannoni, 2002) در تحلیل

این امر، بیان می‌کند که علائق و گرایش‌های گروهی در جوامع دانشگاهی محدودتر (برخلاف زبان انگلیسی که دایره وسیع‌تری از دانشمندان سرتاسر جهان را در بر می‌گیرد) مهم‌تر است و اجتناب از آن گاه منجر به سوء تفاهم و رنجش خاطر دیگران می‌شود.

العلی (Al-Ali, 2004) به بررسی بخش تقدیر صد رساله دکتری دانشجویان عرب‌زبان چند کشور از جمله اردن، عراق، سوریه، لبنان، سودان، عربستان سعودی و مصر پرداخت. رساله‌ها همگی به زبان انگلیسی نگارش شده و زبان اول نویسندگان آن‌ها عربی بود. نیمی از رساله‌ها در دانشگاه‌های کشور آمریکا، یک سوم در دانشگاه‌های بریتانیا، و بقیه در کشورهای کانادا و استرالیا ارائه شده‌اند. بازه زمانی دفاع از رساله‌ها نیز مابین سال‌های ۱۹۶۲ تا ۲۰۰۴ بود. رشته‌های دانشجویان نیز مشتمل بر زبان‌شناسی، ترجمه، ادبیات، آموزش، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، جغرافیا، مردم‌شناسی، مدیریت، علوم بازاریابی و اقتصاد بودند. العلی (Al-Ali, 2004) با تأکید بر سازگاری نسبی یافته‌های خود با الگوی نظری هایلند (Hyland, 2004)، بیان کرد که میان پیکره پژوهش او با رساله‌های مورد بررسی هایلند دو تفاوت چشمگیر وجود دارد. نخست اینکه در رساله‌های دانشجویان عرب‌زبان (که تقریباً همگی مسلمان هستند)، از خداوند سپاسگزاری شده‌است. دوم آنکه، نویسندگان عرب‌زبان در اشاره به اعضای خانواده و دوستان خود از لحن صمیمانه‌تری استفاده می‌کنند.

از دیدگاه اسکرینور (Scrivener, 2009) دریافت درجه دانشگاهی دکتری، موفقیتی بزرگ در زندگی تحصیلی یک فرد به شمار می‌آید. برای نمونه، دانشجوی رشته تاریخ نتیجه ماه‌ها و بلکه سال‌ها پژوهش و مطالعه خود را در رساله دکتری خود بازگو می‌کند. به باور وی، دانشجویان هر رشته، علاوه بر فراگیری مفاهیم و روش‌ها و اصول علمی رشته خود، با گفتمان غالب در رشته خود نیز آشنا می‌شوند. در چارچوب همین گفتمان است که کنش‌گران یک رشته علمی به شیوه خاصی دیدگاه‌های همکاران خود را تأیید یا رد کرده یا در مواردی از یک‌دیگر سپاسگزاری می‌کنند. به این ترتیب، رساله دکتری، علاوه بر ارائه یافته‌های علمی، برخی الگوهای گفتمانی رایج در یک رشته را نیز بازگو می‌کند. اسکرینور (Scrivener, 2009) به منظور شناخت دقیق همین الگوهای گفتمانی به بررسی صفحه‌های قدردانی و سپاسگزاری ۲۱۹ رساله دکتری ارائه شده در گروه تاریخ دانشگاه اوکلاهما بین سال‌های ۱۹۳۰ تا ۲۰۰۵ پرداخت. وی با ارائه یافته‌های گوناگون در پیوند با کمیت و کیفیت قدردانی در رساله‌های دکتری، نشان داد که چگونه تحولات اجتماعی - برای نمونه جنبش زنان در دهه ۱۹۷۰ میلادی - بر کیفیت سپاسگزاری از زن‌ها در صفحه قدردانی رساله‌های دانشجویان مرد تأثیر گذاشته‌است.

در پژوهشی دیگر، ۱۲۰ متن قدردانی دانشجویان تایوانی که در دانشگاه‌های کشور ایالات متحده آمریکا به زبان انگلیسی رساله دکتری نوشته‌اند، مورد بررسی قرار گرفت (Yang, 2012). به طور کلی، کمیت موارد سپاسگزاری در پیکره یانگ بیش از پیکره مربوط به مطالعه هایلند (Hyland, 2004)، در دانشگاه‌های تایوان است. استدلال یانگ این‌گونه استدلال می‌کند که تحصیل در کشوری خارجی سبب شده‌است دانشجویان تایوانی به حمایت روحی و عاطفی دوستان، همکاران و اعضای خانواده خود وابستگی بیشتری داشته باشند. بنابراین، پس از پایان دوران تحصیل و به هنگام دفاع از رساله خود، آن را به افرادی که حمایت‌شان کرده‌اند، تقدیم کنند. شاید به همین دلیل، تنوع و فراوانی مرحله‌ها و گام‌های متن‌های قدردانی در میان دانشجویان تایوانی شاغل به تحصیل در کشور آمریکا بیش از دانشجویان هنگ کنگی مشغول به تحصیل در هنگ کنگ است. یانگ در بخش قدردانی رشته‌های گوناگون نیز متوجه تفاوت‌هایی آشکاری شد. برای نمونه، در علوم نرم، از اعضای خانواده به شیوه چشمگیری سپاسگزاری می‌شود. هر چند در علوم سخت، سایر استادان دانشگاهی به گونه‌ای بارز مورد ستایش قرار می‌گیرند. ارزیابی یانگ (Yang, 2012) این است که در علوم سخت گرایش به کار گروهی و مشترک بیشتر است و همکاری سایر استادها بیشتر مورد توجه دانشجویان است. برعکس، در علوم انسانی و اجتماعی بر خود دانشجو، خانواده و دوستان او تأکید شده‌است. تفاوت عمده دیگر، فراوانی بالاتر قدردانی از سازمان‌های پشتیبان در علوم سخت است، زیرا دانشجویان رشته‌های سخت فرصت‌های بیشتری برای دریافت بورس تحصیلی داشته‌اند.

محمدی (Mohammadi, 2013) الگوی قدردانی در رساله‌های دانشجویان فارسی‌زبان و انگلیسی‌زبان را بررسی و مقایسه کرده‌است. در پژوهش وی، ۸۰ رساله دکتری نوشته‌شده توسط انگلیسی‌زبانان و ۸۰ رساله به قلم دانشجویان ایرانی فارسی‌زبان به عنوان پیکره مطالعه انتخاب شده‌است. یافته‌های پژوهش وی نشان داد که به طور کلی دانشجویان فارسی و انگلیسی‌زبان از الگوی قدردانی هایلند پیروی کرده‌اند و تفاوت‌ها در دو پیکره چندان چشمگیر نیست. محمدی (Mohammadi, 2013) در شرح این شباهت بیان می‌کند که بیشتر دانشجویان به هنگام نگارش متن قدردانی از رساله‌های فارغ‌التحصیلان پیشین استفاده می‌کنند و به تعبیری از نمونه‌های موجود این ژانر تقلید می‌کنند. با وجود شباهت‌های فراوان، برخی تفاوت‌های معنادار نیز میان پیکره فارسی و انگلیسی از جنبه استفاده از مرحله تأمل و گام پذیرش مسئولیت پایان‌نامه مشاهده می‌شود. برای نمونه، در رساله‌های دکتری در ابتدای متن قدردانی، تمام نویسندگان از خداوند یاد می‌کنند. همچنین مشاهده شد که دانشجویان فارسی‌زبان اغلب از مرحله تأمل صرف نظر می‌کنند، شاید به این دلیل که نگارش پایان‌نامه را وظیفه خود می‌دانند.

عالمی و رضانژاد (Alemi & Rezanejad, 2016) بر اساس چارچوبی متفاوت با آنچه هایلند (Hyland, 2004)، ارائه کرده‌است، به بررسی ساختار بخش تقدیر ۵۰۳ پایان‌نامه فارسی ارائه شد در دانشگاه تهران و دانشگاه صنعتی شریف پرداخته‌اند. یافته‌های بررسی آن‌ها نشان داد دانشجویان کارشناسی‌ارشد و دکتری در ایران بخش قدردانی پایان‌نامه‌های خود را در سه لایه تنظیم می‌کنند که مشتمل بر (۱) مرحله چارچوب‌بندی، (۲) مرحله سپاس، و (۳) مرحله خاتمه هستند. هر مرحله شامل چندین زیربخش فرعی است و در تمام پیکره، فقط سه نویسنده تمام مرحله‌ها و زیربخش‌ها را گنجانده‌اند. مرحله چارچوب‌بندی (۱) شامل زیربخش‌هایی است که شامل ۱-۱ به نام خدا؛ ۱-۲ عنوان؛ ۱-۳ تقدیم؛ ۱-۴ قطعه‌ای ادبی یا آیه‌ای از قرآن کریم؛ ۱-۵ تأمل؛ ۱-۶ معرفی یاریگران هستند. مرحله دوم که سپاس نامیده شده‌است، خود به دو بخش کوچک‌تر عوامل و خدمات تقسیم می‌شود. عوامل (۱-۲) شامل این زیربخش‌هاست: ۱-۲-۱ سپاس از خداوند؛ ۱-۲-۲ تیم سرپرستی پایان‌نامه؛ ۱-۲-۳ خانواده؛ ۱-۲-۴ سازمان‌ها؛ ۱-۲-۵ دوستان، هم‌کلاسی‌ها و هم‌اتاقی‌ها. خدمات (۲-۲) نیز شامل این موارد است: ۱-۲-۲ حمایت دانشگاهی؛ ۱-۲-۲ حمایت عاطفی؛ ۱-۲-۲ حمایت فنی؛ و ۱-۲-۲ حمایت مالی. مرحله خاتمه (۳) دربرگیرنده این موارد است: ۱-۳ آرزوی توفیق؛ ۱-۳ عذرخواهی؛ ۱-۳ پذیرش مسئولیت؛ ۱-۳ امضاء.

داده‌های پژوهش نشان داد بخش‌های قدردانی پایان‌نامه‌ها مشتمل بر ویژگی‌های ساختاری و واژگانی فرهنگ‌محوری هستند. برخی مرحله‌ها و زیربخش‌ها مانند پاره گفته «به نام خدا» (البته در قالب‌های هنری گوناگون)، «عنوان» (مانند تقدیر و تشکر)، «تقدیم» (تقدیم به پدر و مادر) کاملاً رایج هستند. برعکس، نبود یا فراوانی ناچیز برخی مرحله‌ها یا زیربخش‌ها (مانند مرحله پذیرش مسئولیت) قابل توجه است. در نمونه‌ای دیگر، مشاهده شد شمار دانشجویانی که از یک سازمان یا دانشگاه به سبب فراهم کردن امکانات یا حمایت مالی تشکر کرده‌اند، بسیار اندک است (۰/۲۳ درصد). به طور طبیعی، علت اصلی نبود چنین مرحله‌ای در بخش قدردانی، نبود چنین سرمایه‌گذاری‌هایی در سطح دانشگاه‌هاست. عالمی و رضانژاد (Alemi & Rezanejad, 2016) با شمارش مرحله‌ها و بخش‌های پیکره تحقیق خود دریافتند که پایان‌نامه‌ها و رساله‌های علوم نرم نسبت به علوم سخت، متون تقدیر پیچیده‌تر و مفصل‌تری دارند.

۲. روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش، از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده‌است. ابتدا تعداد مشخصی پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد و رساله دکتری در رشته‌هایی معین انتخاب شدند. سپس صفحه‌های قدردانی و سپاس آن‌ها در برگه‌های جداگانه بازنویسی شد. جامعه آماری پژوهش شامل تمام پایان‌نامه‌های

کارشناسی ارشد و رساله‌های دکتری دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی زیر نظر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری کشور است که به زبان فارسی و در دانشگاه‌های داخل کشور و در رشته‌های مختلف نگارش شده‌اند. در برخی دانشگاه‌ها و رشته‌های تحصیلی در مقطع کارشناسی نیز دانشجویان وظیفه دارند تا متن‌های پژوهش با نام پروژه یا پایان‌نامه را ارائه دهند. این موارد در چارچوب پژوهش حاضر قرار نمی‌گیرند. نمونه آماری پژوهش شامل ۲۴۰ پایان‌نامه کارشناسی ارشد و رساله دکتری است که به منظور خنثی کردن تأثیر احتمالی متغیر جنسیت، پنجاه درصد (۱۲۰ پایان‌نامه و رساله) از دانشجویان زن و پنجاه درصد دیگر از دانشجویان مرد انتخاب شده‌است. برای بررسی شباهت‌ها یا تفاوت‌های احتمالی بر پایه رشته‌های علوم سخت و نرم نیز تعداد یکسانی از هر رشته انتخاب شده‌است. به گونه‌ای که از هر یک از رشته‌های علوم سخت (کامپیوتر، برق، زیست‌شناسی) و علوم نرم (مدیریت، حسابداری، زبان‌شناسی) ۴۰ پایان‌نامه انتخاب شد. به منظور امکان مقایسه میان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری نیز از ۴۰ پایان‌نامه استخراج شده در هر رشته تحصیلی، ۲۰ مورد مربوط به مقطع کارشناسی ارشد و ۲۰ مورد نیز مربوط به مقطع دکتری است. پایان‌نامه‌ها از میان گستره گسترده‌ای از دانشگاه‌های دولتی و آزاد اسلامی استان‌ها و شهرهای گوناگون انتخاب شدند. در انتخاب پایان‌نامه‌ها تلاش شد تا آثار مربوط به دانشجویان با اساتید راهنمای مختلف گردآوری شود. زیرا امکان دارد یک استاد راهنمای معین، شیوه خاصی از تقدیر را به دانشجویان خود پیشنهاد نماید. روشن است با گنجاندن چنین نمونه‌هایی در پیکره پژوهش، تصویر جامعی از کل جامعه آماری بررسی نخواهد شد. در انتخاب پایان‌نامه‌های رشته‌های گوناگون، نگارندگان به مواردی مانند حجم پایان‌نامه، نمره یا رتبه مورد اشاره در صورت جلسه، موضوع پایان‌نامه در هر رشته، تعداد استاد‌های راهنما یا مشاور و مانند آن توجهی نکرده‌اند.

به دلیل پراکندگی جغرافیایی دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی مجری رشته‌های مورد مطالعه، فقط استفاده از نمونه‌گیری تصادفی امکان‌پذیر نبوده‌است. با وجود این، نگارندگان کوشیده‌اند با در نظر گرفتن دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری رشته‌های مورد بررسی، مجموعه متنوعی از دانشگاه‌های دولتی و آزاد اسلامی را مورد توجه قرار دهند. به طور کلی، پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها از ۱۶ دانشگاه دولتی و آزاد اسلامی استخراج شد که در این میان فراوانی آثار مورد استفاده در دانشگاه تبریز (با ۴۸ پایان‌نامه و رساله)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر (۴۷)، دانشگاه تهران (۴۰)، دانشگاه فردوسی مشهد (۱۶)، دانشگاه تربیت مدرس (۱۳)، دانشگاه شهید بهشتی (۱۳)، دانشگاه اصفهان (۱۲)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز (۱۲) بیش از سایر دانشگاه‌ها بوده‌است.

۳. یافته‌های پژوهش

در این بخش، ابتدا حجم پیکره پژوهش با جداسازی رشته‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد. پس از مرور مواردی از صفحه‌های قدردانی، یافته‌های آماری پژوهش ارائه می‌شوند.

۳.۱. حجم پیکره

در نخستین مرحله، شمار واژه‌های به کاررفته در صفحه‌های قدردانی و سپاسگزاری پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد و رساله‌های دکتری پیکره محاسبه شد. تمامی پیکره مورد مطالعه شامل ۲۹۴۳۱ واژه بود. شکل زیر، شمار واژه‌ها را به ترتیب رشته‌های مورد بررسی نشان می‌دهد. بر پایه داده‌های ارائه شده در شکل زیر، دانشجویان کارشناسی‌ارشد و دکتری رشته زبان‌شناسی گسترده‌ترین صفحه‌های قدردانی و سپاسگزاری را نوشته‌اند و کم‌حجم‌ترین پیکره به دانشجویان رشته حسابداری اختصاص دارد.

شکل ۱: فراوانی واژه‌ها در بخش قدردانی رشته‌های دانشگاهی

تعداد واژه‌های به کاررفته در صفحه‌های قدردانی و سپاسگزاری را می‌توان به تفکیک متغیرهای دیگر نیز ارزیابی و مقایسه کرد. بر پایه اعداد جدول بالا، دانشجویان رشته‌های نرم (علوم انسانی) در مقایسه با دانشجویان رشته‌های سخت (علوم پایه و فنی و مهندسی) متون طولانی‌تری را برای بخش سپاس آماده کرده‌اند. متغیر مقطع تحصیلی نیز در این میان مؤثر است. زیرا دانشجویان مقطع دکتری ۲۹۱۳ واژه بیشتر از دانشجویان مقطع کارشناسی‌ارشد به کار برده‌اند. دقت در پیوند با شمار واژه‌ها بر پایه متغیر جنسیت نشان می‌دهد که از نظر تعداد واژه‌ها، تفاوت بسیاری میان

دانشجویان زن و مرد وجود ندارد و نویسندگان زن صرفاً ۲۰۵ واژه بیشتر به کار برده‌اند. طولانی‌ترین قدردانی شامل ۳۱۲ واژه است که به وسیله یک دانشجوی زن در مقطع دکتری رشته زبان‌شناسی همگانی نوشته شده‌است (Sedigh Ziabari, 2009) و کوتاه‌ترین قدردانی نیز شامل ۱۳ واژه است که در آن نامی از افراد برده نشده‌است. قدردانی کوتاه مورد نظر که توسط یک دانشجوی مرد در مقطع دکتری رشته زیست‌شناسی نوشته شده‌است، از این قرار است:

۱. «با تشکر از تمامی عزیزانی که در طول دوران تحصیلی‌ام مرا یاری نمودند» (Sobhanian, 2010).

۲.۳. نمونه‌هایی از متن‌های قدردانی

در این بخش، به معرفی و شرح نمونه‌هایی از پیکره به تفکیک مرحله‌های انگاره نظری هایلند (Hyland, 2004) می‌پردازیم.

۲.۳.۱. مرحله نخست: مرحله تأمل

حدود نیمی از پایان‌نامه‌ها و رساله‌های پیکره مطالعه حاضر دارای مرحله تأمل هستند و در تقریباً تمام آن‌ها از خداوند قدردانی شده‌است. روشن است این رویکرد با پیکره هایلند (Hyland, 2004) و تقریباً تمام پژوهشگران دیگر که پیکره‌شان از دانشگاه‌های کشورهای غیراسلامی استخراج شده‌است، تفاوت دارد. در ادامه، یک نمونه از مرحله تأمل پیکره را مرور می‌کنیم:

۲. اینک که به خواست پروردگار، انجام این پایان‌نامه و تدوین آن به پایان رسیده است از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر (Heydarian, 2010).

۲.۳.۲. گام ۱-۲: معرفی اجمالی یاریگران

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، در این گام، نویسنده به طور اجمالی به افرادی که می‌خواهد از آنان تشکر کند، اشاره می‌کند. یک نمونه از گام (۱-۲) به شرح زیر است:

۳. ... در این دوره از همکاری و همراهی خانواده‌ام و دوستانم بهره بردم. لذا از خداوند متعال موفقیت و سعادت‌مندی را برای ایشان خواستارم (Farzanyar, 2012).

در نمونه بالا، نویسنده دانشجوی دوره دکتری رشته کامپیوتر دانشگاه علم و صنعت ایران است و در ادامه به طور مستقیم و آشکار از خانواده و دوستان خود سپاسگزاری می‌کند. هر چند همان‌گونه که مشاهده می‌شود، در آغاز متن قدردانی خود به صورت مختصر به آنان اشاره می‌کند.

۳.۲.۳. گام ۲-۲: سپاس به سبب مساعدت فکری

در الگوی هایلند، منظور از مساعدت فکری، راهنمایی استاد‌های راهنما و مشاور است. لازم به اشاره است که این گام مهم‌ترین بخش صفحه‌قدردانی و سپاسگزاری است. بر پایه بیشتر بررسی‌های انجام‌شده، تقریباً تمام دانشجویان در متن‌های قدردانی خود از استاد راهنما و مشاور - به ویژه استاد راهنما - سپاسگزاری می‌کنند. در مواردی مشاهده شد که دانشجو از استاد داور پایان‌نامه خود و یا حتی مدیر گروه نیز سپاسگزاری کرده است. از آنجائی که همکاری استاد‌های داور یا مدیران گروه‌های آموزشی نیز از جمله مساعدت فکری است، محقق سپاس از آنان را در گام (۲-۲) طبقه‌بندی نموده است. در پیکره مطالعه حاضر، تقریباً ۹۸ درصد از دانشجویان از استاد راهنما یا مشاور خود قدردانی کرده‌اند. انتخاب واژه‌ها و ساختارهای زبانی نیز به گونه‌ای است که بیشترین احترام و ادای دین به استاد راهنما و مشاور می‌شود. در ادامه نمونه‌ای از این گام را مرور می‌کنیم:

۴. ... و سپاس فراوان از استاد فرزانه و ارجمندم جناب آقای دکتر که قبول زحمت فرمودند و راهنمایی پایان‌نامه این‌جانب را به عهده گرفته‌اند و در طول مدت آموزش و انجام این تحقیق همواره از راهنمایی بی‌دریغ ایشان بهره گرفته‌ام و به وجودشان افتخار می‌کنم.

از استاد مشاور گرانقدرم جناب آقای دکتر که در این دو سال از راهنمایی‌های ارزشمندشان استفاده نمودم سپاسگزارم.

از استاد فرزانه و ارجمند جناب آقای دکتر استاد داور که با حضور خود در جلسه دفاع به اینجانب افتخار دادند کمال تشکر و سپاس را دارم (Toutounchi, 2012).

در نمونه بالا، مشاهده می‌شود که ساختار و شیوه سپاس از استاد راهنما با استاد‌های دیگر اندکی متفاوت است. نخست اینکه جایگاه استاد راهنما - تقریباً همیشه - اول است و سپس نوبت به استاد مشاور و استاد‌های دیگر می‌رسد. شمار واژه‌های اختصاص‌یافته به استاد راهنما (با فراوانی ۶۶۷۶ واژه) نیز بیشتر از استاد مشاور (با فراوانی ۳۵۸۹ واژه) است. این گرایش کم و بیش در تمام متن‌های پیکره مطالعه حاضر مشاهده می‌شود.

۳.۲.۴. گام ۲-۳: سپاس به سبب مساعدت مالی و پشتیبانی

در برخی متن‌های قدردانی، دانشجویان از کارکنان و مسئولان آزمایشگاه‌ها، کتابخانه‌ها، شرکت‌ها، بانک‌ها، کارخانه‌ها سپاسگزاری کرده‌اند. آن‌ها اغلب به این نکته اشاره کرده‌اند که بدون همکاری افراد یا نهادهای مورد اشاره، امکان انجام پژوهش و نگارش پایان‌نامه فراهم نبوده است. لازم به اشاره است که فراوانی موارد این گام در رشته زیست‌شناسی به گونه‌ای قابل توجه بیش از سایر رشته‌ها بوده است. در ادامه دو نمونه از این گام را مرور می‌کنیم.

۵. از پرسنل محترم آسایشگاه خیریه حضرت ابوالفضل (ع) و همچنین انستیتو پاستور ایران، بخش هیاتیت و ایدز، به خصوص سرکار خانم که قدم به قدم در تمامی مراحل مربوط به آنالیز آماری این پژوهش مرا همراهی کردند و الگویی بی‌نظیر از یک استاد فداکار را در ذهن من حک نمودند، کمال تشکر را دارم (Hosseini, 2013).

۳. ۲. ۵. گام ۲-۴: سپاس به سبب حمایت عاطفی

در این گام، دانشجو از پدر، مادر، همسر، برادر، خواهر، فرزند، دوست و سایر وابستگان خود سپاسگزاری می‌کند. معمولاً لحن نویسنده در این گام با سایر مراحل و گام‌ها متفاوت است. زیرا نویسنده خود را مجاز می‌داند در انتخاب واژه‌ها از ژانر متن‌های علمی و رسمی فاصله بگیرد و از الگوهای ژانرهای غیررسمی و صمیمانه استفاده کند. دو نمونه از این گام را مرور می‌کنیم.

۶. نمی‌دانم از مادر مهربان و پدر بزرگووارم و از همسر، مشوق و همراه فداکارم، چگونه سپاسگزاری کنم، که هر چه دارم از آنهاست و زبان از قدردانی قاصر است (Sedigh Ziabari, 2009, p. 228, no 228).

۳. ۲. ۶. گام ۳-۱: پذیرش مسئولیت پایان‌نامه

بررسی پیکره نشان داد هیچ یک از دانشجویانی که پایان‌نامه کارشناسی ارشد یا رساله دکتری خود را نگارش کرده‌اند، به صورت آشکار، مسئولیت خطاها و ایرادهای احتمالی پژوهش خود را نپذیرفته‌اند. البته این به آن معنا نیست که در واقع چنین مسئولیتی از جانب این افراد احساس نمی‌شود، بلکه فقط می‌توان ادعا کرد که اشاره به این مطلب در متن‌های تقدیر پایان‌نامه‌های دانشگاه‌های ایران - البته به استناد پیکره موجود - رایج نیست.

۳. ۲. ۷. گام ۳-۲: تقدیم پایان‌نامه

در بسیاری از پایان‌نامه‌ها و رساله‌های مورد بررسی، دانشجویان اثر خود را به فرد یا افرادی ویژه تقدیم کرده‌اند، اما متن تقدیم آن‌ها در صفحه‌ای جداگانه - معمولاً قبل از صفحه قدردانی - آورده شده‌اند. لازم به اشاره است که در این پژوهش فقط مواردی از تقدیم مورد توجه قرار گرفته‌اند که در بخش قدردانی مشاهده شده‌اند. بر اساس یافته‌ها، فقط ۵ نفر (۲ درصد) از نویسندگان متن‌های قدردانی، اثر پژوهشی خود را به فردی ویژه مانند همسر، دختر یا پدر و مادرشان تقدیم کرده‌اند. در یک مورد، دانشجو، اثر خود را به تمام مادران و پدران تقدیم کرده‌است.

۷. همه‌اش یک‌جا تقدیم به یک نگاه مهربانانه مادران‌مان و یک لبخند شیرین پدرانمان (Alizadeh, 2013).

۳.۳. یافته‌های آماری

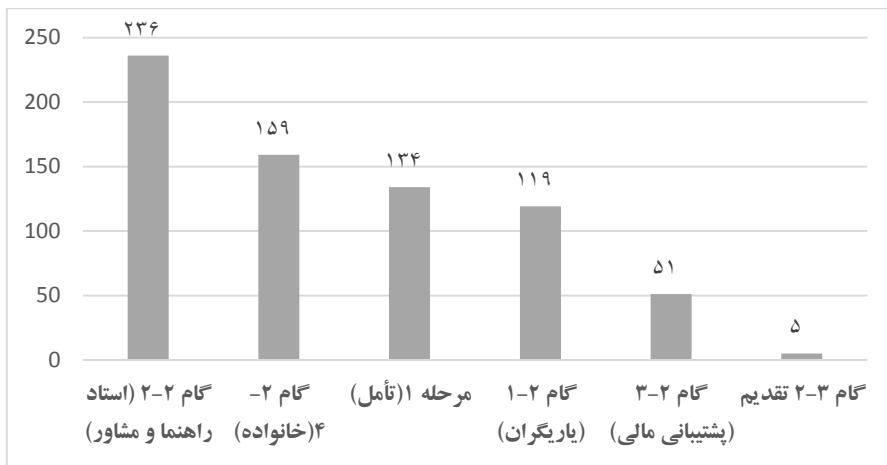
جدول زیر درصد و مجموع فراوانی مرحله‌ها و گام‌های مختلف الگوی هایلند را در پیکره پژوهش حاضر نشان می‌دهد. برای نمونه، در ستون علوم سخت و رشته کامپیوتر، در ردیف مرحله (۱) میزان ۵۵ درصد، نمایانگر آن است که در متن‌های قدردانی رشته کامپیوتر (شامل ۲۰ پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد و ۲۰ رساله دکتری) ۲۲ نفر از دانشجویان مطالبی را در قالب مرحله ۱ (مرحله تأمل) نوشته‌اند. بنابراین، میزان درصد آن به ۵۵ درصد رسیده‌است.

جدول ۲: فراوانی و درصد مراحل و گام‌های ژانر قدردانی در پیکره پژوهش

مجموع فراوانی	میانگین نرم	علوم نرم			میانگین سخت	علوم سخت			
		زبان‌شناسی	حسابداری	مدیریت		زیست	ترب	کامپیوتر	
۱۳۴	۵۵	۵۵	۴۰	۷۰	۵۶/۶	۶۲/۵	۵۲/۵	۵۵	مرحله ۱
۱۱۹	۵۵	۵۲/۵	۴۵	۶۷/۵	۴۴/۱	۷۵	۱۲/۵	۴۵	گام ۱-۲
۲۳۶	۹۷/۵	۱۰۰	۹۲/۵	۱۰۰	۹۹/۱	۹۷/۵	۱۰۰	۱۰۰	گام ۲-۲
۵۱	۱۱/۶	۱۲/۵	۷/۵	۱۵	۳۰/۸	۵۰	۱۷/۵	۲۵	گام ۳-۲
۱۵۹	۶۹/۱	۷۰	۵۵	۸۲/۵	۶۳/۳	۷۵	۶۲/۵	۵۲/۵	گام ۴-۲
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	گام ۱-۳
۵	۱/۶	۲/۵	۰	۲/۵	۳/۵	۲/۵	۵	۰	گام ۲-۳

همان‌گونه که در جدول بالا مشاهده می‌شود فراوانی مرحله‌های سه‌گانه و گام‌های گوناگون در پیکره متفاوت است. عدد ۲۳۶ در ردیف مربوط به گام (۲-۲) نمایانگر آن است که از میان ۲۴۰ دانشجویی که پایان‌نامه‌ها و رساله‌هایشان به عنوان پیکره مطالعه انتخاب شده‌است، فقط چهار دانشجو از استادان راهنما یا مشاور خود سپاسگزاری نکرده‌اند. به بیان دیگر، مهم‌ترین کارکرد متن‌های قدردانی از استادان راهنما و مشاور است. لازم به اشاره است که چهار نفر مورد اشاره اساساً از فرد ویژه‌ای نام نبرده و سپاسگزاری نکرده‌اند.

در شکل زیر، فراوانی مرحله‌ها و گام‌ها در پیکره آورده شده‌است. بر پایه این شکل، مهم‌ترین بخش قدردانی در پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاهی ایران بخش مربوط به سپاس از استاد راهنما و استاد مشاور است. اعضای خانواده در رتبه دوم جای می‌گیرند و گام‌های مربوط به تأمل و یاریگران در جایگاه‌های سوم و چهارم قرار دارند. جایگاه پنجم گام (۲-۳) (پشتیبانی مالی) نشان می‌دهد درصد کمی از پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها از حمایت سازمان‌ها و نهادهای غیر دانشگاهی بهره‌مند شده‌اند.

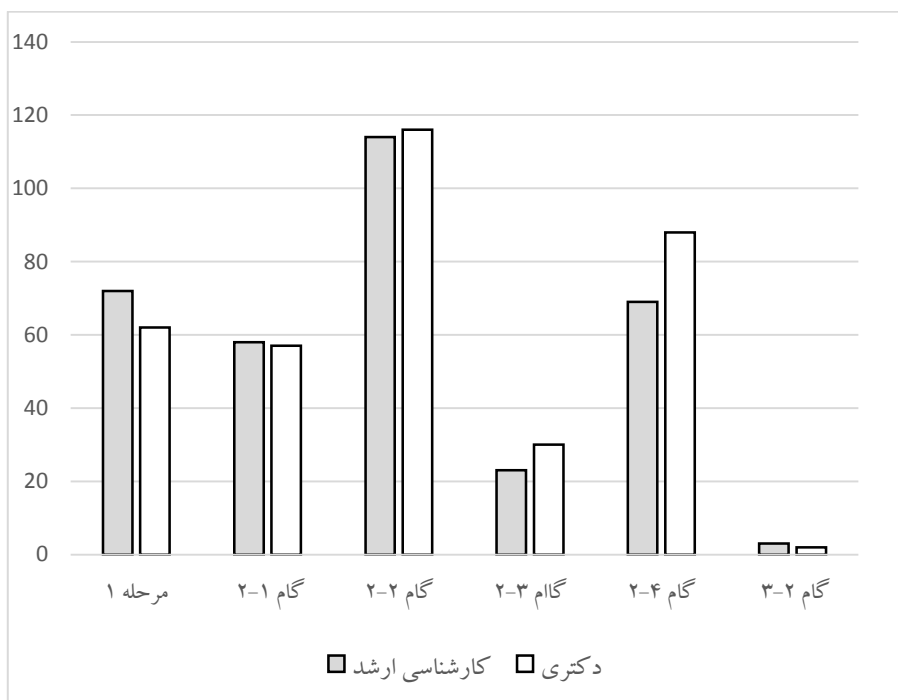
شکل ۲: فراوانی مرحله‌ها و گام‌ها در پیکره

به منظور پاسخ به پرسش دوم پژوهش، آمار مربوط به فراوانی مرحله‌ها و گام‌ها به تفکیک مقطع تحصیلی در جدول (۳) ارائه شده‌است.

جدول ۳: فراوانی مراحل و گام‌های ژانر قدردانی به تفکیک مقطع تحصیلی

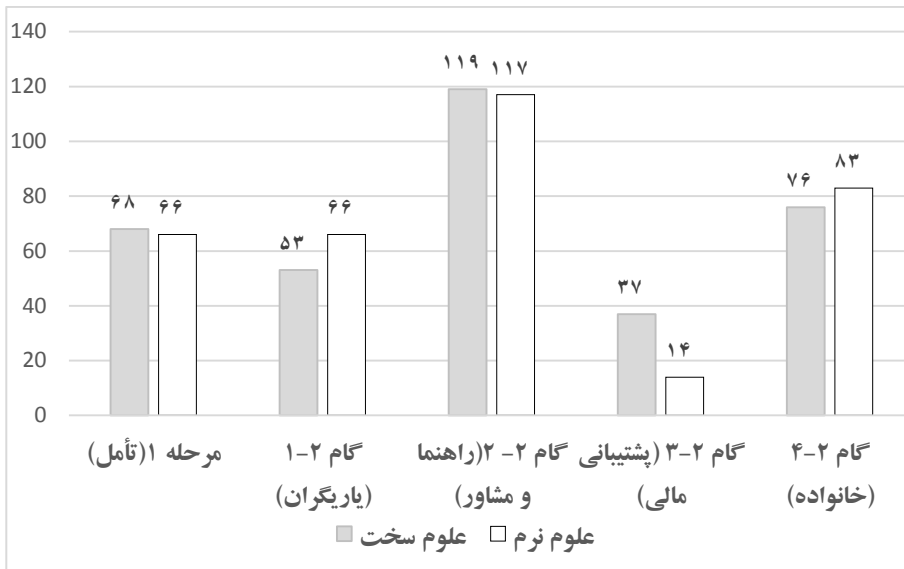
مجموع	دکتری	کارشناسی ارشد	
۱۳۴	۶۲	۷۲	مرحله ۱
۱۱۹	۵۹	۶۰	گام ۱-۲
۲۳۶	۱۱۹	۱۱۷	گام ۲-۲
۵۱	۲۹	۲۲	گام ۳-۲
۱۵۹	۹۰	۶۹	گام ۴-۲
-	-	-	گام ۱-۳
۵	۲	۳	گام ۲-۳

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، در مرحله (۱)، و گام (۳-۴) تفاوت نسبتاً محسوسی میان پیکره کارشناسی ارشد و دکتری وجود دارد، اما در سایر گام‌ها تفاوت‌ها بسیار ناچیز است. شکل زیر تصویری از این تشابه نسبی ارائه می‌دهد.

شکل ۳: فراوانی مرحله‌ها و گام‌ها در پیکره به تفکیک مقطع تحصیلی

در ادامه، فراوانی مرحله‌ها و گام‌های پیکره به تفکیک علوم سخت و علوم نرم ارزیابی می‌شوند. بر پایه شکل زیر، در مرحله ۱ (تأمل) و گام (۲-۲) (سپاس از استادها و مشاوران به سبب همیاری فکری) تفاوت چندانی میان دو حوزه علوم سخت (میله‌های سیاه) و نرم (میله‌های سفید) وجود ندارد. در گام‌های (۱-۲) (سپاس اجمالی از یاریگران) و (۴-۲) (سپاس از اعضای خانواده) فراوانی داده‌ها در زیرپیکره علوم انسانی به گونه‌ای نسبتاً معنی‌دار از داده‌های مربوط به زیرپیکره علوم سخت بیشتر است. در گام (۳-۲) وضعیت متفاوتی را شاهد هستیم. فراوانی ۳۷ (مربوط به علوم سخت) در برابر فراوانی ۱۴ (مربوط به علوم نرم) نشان می‌دهد که در علوم پایه و مهندسی دانشجویان با آزمایشگاه‌ها، کارخانجات، مراکز مالی و تولیدی ارتباط بیشتری دارند. همچنین دانشجویان در تنظیم متن‌های قدردانی، خود را موظف به سپاس از آنان می‌دانند.

شکل ۴: فراوانی مرحله‌ها و گام‌ها به تفکیک علوم سخت و علوم نرم

۴. بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر، کوشیدیم بر پایه توصیف و تحلیل صفحه‌قدردانی و سیاست‌گذاری، ۲۴۰ پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد و رساله دکتری در شش رشته دانشگاهی، تصویری از ژانر قدردانی در این دسته از متن‌های علمی ارائه دهیم. در پیوند با پرسش نخست پژوهش، معلوم شد که الگوی قدردانی در پایان‌نامه‌ها و رساله‌های فارسی ارائه‌شده در دانشگاه‌های ایران - به جز چند نکته فرعی - به طور کلی با انگاره نظری هایلند (Hyland, 2004) سازگار است. بنابراین می‌توان ادعا کرد که الگوی سه مرحله‌ای هایلند شامل (۱) تأمل، (۲) سپاس و (۳) اطلاع، چارچوبی همگانی و فراگیر به شمار می‌آید. در پیکره پژوهش حاضر، مرحله دوم (مشمتمل بر سپاس از استاد‌های راهنما و مشاور) مرحله اصلی و محوری است. این امر، علاوه بر همگام بودن با الگوی هایلند، با یافته‌های گزارش‌شده‌العلی (Al-Ali, 2004) و یانگ (Yang, 2012) نیز همسویی دارد.

در پاسخ به پرسش دوم پژوهش، می‌توان ادعا کرد که متغیر مقطع تحصیلی (کارشناسی‌ارشد یا دکتری) در کمیت و کیفیت متن‌های قدردانی تأثیرگذار است. هر چند میزان این تأثیرگذاری چندان چشمگیر نیست. از نظر حجم مطالب ارائه‌شده در متن‌های قدردانی، دانشجویان مقطع دکتری ۲۹۱۳ واژه بیش از دانشجویان مقطع کارشناسی‌ارشد به کار برده‌اند و در اصطلاح متن‌های قدردانی گسترده‌تری آماده کرده‌اند. در گام‌های (۱-۲)، (۲-۲)، و (۲-۳) فراوانی داده‌ها در دو مقطع کارشناسی‌ارشد و دکتری بسیار نزدیک به هم است. در مرحله ۱ (تأمل)، فراوانی داده‌ها در

پیکره مربوط به دوره کارشناسی‌ارشد بیشتر است و در گام‌های (۲-۳) و (۲-۴) فراوانی داده‌ها در پیکره مربوط به دوره دکتری بیشتر است. هر چند دوباره تأکید می‌شود که تفاوت‌ها در دو مقطع کارشناسی‌ارشد و دکتری چندان قابل توجه نیست و نمی‌توان به تعمیم در این زمینه پرداخت. البته از این شباهت نسبی می‌توان یک نتیجه خنثی و یک نتیجه منفی را دریافت کرد. بر پایه نتیجه‌گیری خنثی، شاید بتوان این ادعا را مطرح کرد که پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد و رساله دکتری از جنبه ماهیت، ساختار و کارکرد دانشگاهی و اجتماعی، متن‌هایی کم و بیش مشابه‌اند. به همین سبب، خرده‌ژانرهای مربوط به این دو-مانند خرده ژانر تقدیر- نیز کم و بیش یکسان است. نتیجه منفی می‌تواند نمایانگر این واقعیت باشد که با وجود اینکه دانشجویان دوره دکتری از سن و تجربه بیشتری برخوردارند و سال‌های بیشتری را در محیط‌های علمی گذرانده‌اند، از جنبه توانایی در آماده‌سازی متون حاشیه‌ای مربوط به پایان‌نامه‌نویسی، چندان تفاوتی با دانشجویان کارشناسی‌ارشد ندارند.

در پیوند با پرسش سوم، باید به تفاوت‌ها و شباهت‌ها میان متن‌های قدردانی رشته‌های علوم سخت و نرم اشاره کرد. در بیشتر پژوهش‌های انجام شده تاکنون، تمایز میان رشته‌های سخت (علوم پایه، فنی-مهندسی و پزشکی) با رشته‌های نرم (علوم انسانی، اجتماعی و هنر) همواره یکی از دغدغه‌های محققان بوده است. بر پایه یافته‌های پژوهش حاضر در مرحله (۱) (تأمل) و گام (۲-۲) (سپاس از استادها و راهنما و مشاور به سبب همیاری فکری) تفاوت چندان میان دو حوزه علوم سخت و نرم وجود ندارد. در گام‌های (۲-۱) (سپاس اجمالی از یاریگران) و (۲-۴) (سپاس از اعضای خانواده) فراوانی داده‌ها در زیرپیکره علوم انسانی به گونه‌ای نسبتاً معنی‌دار از داده‌های مربوط به زیرپیکره علوم سخت بیشتر است. این فزونی به این معناست که دانشجویان رشته‌های علوم نرم جایگاه ویژه‌ای را برای سپاسگزاری و قدردانی از اعضای خانواده خود قائلند. برعکس، در گام (۲-۳)، وضعیتی وارونه را شاهدیم. به گونه‌ای که در ۳۷ متن قدردانی از علوم سخت از آزمایشگاه‌ها، کارخانه‌ها و مراکز تولیدی و مالی قدردانی شده است، در حالی که عدد مورد اشاره در علوم نرم ۱۴ است. این نتیجه کم و بیش قابل انتظار تأییدکننده این واقعیت است که دانشجویان رشته‌های علوم پایه و فنی-مهندسی ارتباط نزدیک‌تری با بخش صنعت و خدمات خارج از دانشگاه دارند. حتی در مواردی، بدون مساعدت بخش‌های غیردانشگاهی، انجام پژوهش دانشگاهی غیرممکن است.

مرور داده‌ها و مقایسه آن‌ها با انگاره نظری هایلند نکته‌های جالبی را آشکار می‌سازد. واقعیت این است که متن‌های قدردانی در پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد و دکتری دانشگاه‌های ایران به زبان فارسی نیز از مجموعه‌ای از الگوهای منظم پیروی می‌کنند. بنابراین، می‌توان از یک ژانر

دانشگاهی مشخص سخن گفت. این ژانر در رشته‌های مختلف با اندکی تفاوت همراه است، هر چند میزان این تفاوت‌ها چندان آشکار نیست. «سپاس از خداوند» در نیمی از پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها نشان می‌دهد که این گام در کشورهای مسلمان امری رایج است. هر چند با قاطعیت نمی‌توان گفت نیم دیگر متن‌های قدردانی فاقد چنین گفتمانی هستند. زیرا تمام پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاه‌های ایران با پاره گفته «بسم الله الرحمن الرحيم» آغاز می‌شوند. صرف‌نظر از موضوع «سپاس از خداوند» که در پایان‌نامه‌های کشورهای غربی و شرق آسیا مشاهده نمی‌شود، سایر مراحل و گام‌های پیکره پژوهش حاضر تقریباً مشابه نمونه‌های غربی است و این امر نشان می‌دهد گفتمان متون علمی واجد برخی سازوکارهای تثبیت شده است. در تبیین این سازوکارهای مشابه شاید بتوان ادعا کرد که ژانر پایان‌نامه، ژانری وارداتی است و احتمالاً استادان و دانشجویان ایرانی در ساختار کلی و پاره‌ای جزئیات مربوط به ژانر تقدیر از نمونه‌های غربی استفاده می‌کنند.

در بخش «سپاس از اعضای خانواده»، مشاهده شد که فراوانی داده‌ها در متون مربوط به علوم انسانی بیشتر از علوم سخت است. تحلیلی که می‌توان در این زمینه ارائه داد این است که شاید دانشجویان رشته‌های علوم انسانی با کتاب‌های حوزه‌های علوم انسانی (به ویژه ادبیات داستانی و شعر) آشنا هستند و از آن‌جا که در این گونه متون، نویسندگان و شاعران از اعضای خانواده خود تشکر می‌کنند، چنین عملکردی برای آنان نیز طبیعی جلوه می‌کند. از سوی دیگر، شاید بتوان چنین توجیه کرد که برای اغلب دانشجویان علوم مهندسی و پزشکی، پایان‌نامه یا رساله، اصولاً متنی فنی، صنفی و شغلی است و از این رو، درج نام والدین، همسر یا برادران و خواهران در بخش تقدیر چندان مناسب نیست. این موضوع یکی از تفاوت‌های معنی‌دار میان رشته‌های علوم سخت و نرم به شمار می‌آید.

حجم متون تقدیر به تفکیک مقطع تحصیلی نشان داد که دانشجویان دکتری از واژه‌های بیشتری برای قدردانی و سپاس استفاده کرده‌اند. این امر از یک سو نشان می‌دهد که دانشجویان این مقطع با افراد و نهادهای بیشتری سروکار داشته‌اند و همچنین با مناسبات و ملاحظات دانشگاه‌ها آشنایی بیشتری دارند. برعکس، دانشجویان کارشناسی ارشد، گاه با روابط حاکم بر گروه‌های دانشگاهی آشنا نیستند و به دلایلی همچون شتاب‌زدگی یا آشنا نبودن با ملاحظات کاری و حرفه‌ای، فرد یا افراد کلیدی دخیل در پایان‌نامه‌شان را در صفحه تقدیر فراموش می‌کنند. دانشجویان مقطع دکتری در زمان نگارش پایان‌نامه اغلب یا عضو هیئت علمی دانشگاه هستند یا درصدد ورود به فضای حرفه‌ای دانشگاه هستند و با سپاس از افراد و نهادها و موسسات دست‌اندرکار پژوهش می‌کوشند فرایند ورود خود به این فضا را بیش از پیش تضمین کنند. چنین حساسیتی در میان دانشجویان کارشناسی ارشد کمتر دیده می‌شود.

با وجود اینکه مطالعه حاضر رویکردی اساساً توصیفی دارد، می‌توان با تکیه بر یافته‌های آن دستورالعملی برای شیوه نگارش متن‌های قدردانی پایان‌نامه‌ها و البته کتاب‌ها و مقالات تهیه کرد. به منظور جلوگیری از سردرگمی دانشجویان در نحوه تنظیم بخش تقدیر، نگارندگان پیشنهاد می‌کنند ویژگی‌های این ژانر در کنار سایر بخش‌های پایان‌نامه (مانند چکیده، فصل‌ها و ضمیمه) به دانشجویان آموزش داده شود. همچنین پیشنهاد می‌شود در پژوهشی دیگر، متن‌های قدردانی و سپاس منتشر شده در کتاب‌های علمی و غیرعلمی نیز ارزیابی شود و نتایج آن با یافته‌های گزارش شده در مطالعه حاضر مقایسه شود.

فهرست منابع

- توتونچی، مجتبی (۱۳۹۲). اثرات یکپارچه‌سازی زنجیره تأمین و جهت‌گیری بازار بر عملکرد شرکت، شواهدی از شرکت‌های تولیدی شهرک صنعتی شهید سلیمی تبریز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تبریز.
- حسینی، آسیه (۱۳۹۳). ارتباط موتاسیون AS2 و پلی مورفیسم s8858T/C با پاسخ به درمان اینترفرونی در بیماران مبتلا به عفونت هپاتیت CT. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر.
- حیدریان، بهنام (۱۳۸۹). بررسی تأثیر ساختار صنعت بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت: شواهدی از شرکت‌های پذیرفته‌شده در سازمان بورس اوراق بهادار تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تبریز.
- زارع، جواد و زهرا کیوانلو شهرستانکی (۱۳۹۷). «ارائه‌های علمی انگلیسی و فارسی: بررسی چگونگی تفکیک مطالب مهم از کم‌اهمیت در پیکره‌های سخن و بیس». *زبان‌پژوهی*. دوره ۱۰. شماره ۲۶. صص ۲۵-۴۴.
- زارع، جواد، عباس اسلامی راسخ و عزیزالله دباغی (۱۳۹۶). «این نکته‌ای که من می‌خوام اینجا دقت کنید»: برجسته کردن نکات مهم در ارائه‌های علمی فارسی». *زبان‌پژوهی*. دوره ۹. شماره ۲۳. صص ۷۹-۱۰۳.
- سبحانیان، حمید (۱۳۸۹). بررسی پاسخ‌های فیزیولوژیکی، پروتئومیکی و متابولیکی گیاه هالوفیت *Poaceae Aeluropus lagopoides* القا شده با تنش شوری. رساله دکتری. دانشگاه تهران.
- صدیق ضیابری، رویا (۱۳۸۸). تجزیه و تحلیل نفی در زبان فارسی معاصر: رویکردی نحوی و کلامی. رساله دکتری. دانشگاه تربیت مدرس.
- علیزاده، علیرضا (۱۳۹۲). بهبود عملکرد شبکه‌های تطبیقی افزایشی بکارگیری روش ضریب گام متغیر با زمان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر.
- فرزان‌یار، زهرا (۱۳۹۱). توسعه الگوریتم‌های کشف مجموعه اقلام مکرر به محیط‌های هم‌تا به هم‌تا بزرگ مقیاس با نگرش جریان‌ی‌بودن داده. رساله دکتری. دانشگاه علم و صنعت ایران.

References

- Al-Ali, M. N. (2004). Conveying academic and social identity in graduate dissertaton acknowledgements. Paper presented at *The Fifth International Conference of the European Association of Language for Specific Purposes*, Zaragoza, Spain.
- Alemi, M. & Rezanejad, A. (2016). The generic structure of acknowledgements in Persian dissertations. *The Journal of Teaching Language Skills (JTLS)*, 7 (4), 1-28.
- Alizadeh, A. (2013). *Improvement of performance of adaptive networks using the method of variable rate coefficient with time*. (Master thesis), Islamic Azad University, Ahar Branch, Ahar, Iran [In Persian].
- Chan, T.H.T. (2015). A corpus-based study of the expression of stance in dissertation acknowledgements. *Journal of English for Academic Purposes*, 20, 176-191.
- Dahl, E. (2010). On Acknowledgement and Cavell's unacknowledged theological voice. *The Heythrop Journal*, L1, 931-945.
- Farzanyar, Z. (2012). *Developing algorithms for discovering repeated sets of collections into peer-to-peer environments to scale-up counterparts with data streaming attitudes*. (Ph.D. Dissertation), Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran [In Persian].
- Giannoni, D.S. (2002). Worlds of gratitude: A contrastive study of acknowledgement texts in English and Italian research articles. *Applied Linguistics*, 23(1), 1-31.
- Heydarian, B. (2010). *Investigating the impact of industry structure on corporate social responsibility: Evidence from accepted companies in Tehran Stock Exchange*. (Master Thesis). Tabriz University, Tabriz, Iran [In Persian].
- Hosseini, A. (2013). *Association of AS2 mutation and s8858T / C polymorphism with response to interferon treatment in patients with hepatitis CT infection*. (Master Thesis). Islamic Azad University, Ahar Branch, Ahar, Iran [In Persian].
- Hyland, K. (2004). Graduates' gratitude: the generic structure of dissertation acknowledgements. *English for Specific Purposes*, 23, 303-324.
- Mohammadi, M. J., & Hekmatshoar Tabari, B. (2013). Politeness in Persian and English dissertation acknowledgements. *Theory and Practice in Language Studies*, 3 (8), 1473-1478.
- Mohammadi, M.J. (2013). Do Persian and English dissertations acknowledgements accommodate Hyland's model: a cross-linguistic study. *International Journal of Academic Research in Business and social sciences*, 3(5), 534-547.
- Scrivener, L. (2009). An explanatory analysis of history students' dissertation acknowledgements. *Journal of Academic Librarianship*, 35, 241-251.
- Sedigh Ziabari, R. (2009). *The analysis of negation in contemporary Persian language: a syntactic and discourse approach*. (Ph.D. Dissertation), Tarbiat Modares University, Tehran, Iran [In Persian].
- Sobhanian, H. (2010). *Investigation of physiological, proteomic and metabolic responses of Auluropus lagopoides holofite (Poaceae) plant induced by salt stress*. (Ph. D Dissertation), Tehran University, Tehran, Iran [In Persian].
- Swales, J. (1996). Occluded genres in the academy: the case of submission letter'. In. E. Ventola & A. Mauranen (Eds.) *Academic writing: intercultural and textual issues* (pp. 45-58). Amsterdam: John Benjamins.
- Toutouchi, M. (2012) *Impacts of supply chain integration and market orientation on firm performance: evidence from manufacturing companies in the industrial city of Shahid Salimi*. (Master Thesis). Tabriz University, Tabriz, Iran [In Persian].
- Yang, W. (2012). A genre analysis of PhD dissertation acknowledgements across disciplinary variations. *LSP*, 3(2), 51-70.
- Zare, J., & Kivanlo shahrestanak, Z. (2018). English and Persian academic lectures: A corpus-driven investigation of distinguishing between important and unimportant information in SOKHAN and BASE corpora, *Zabanpazhuhi*, 10 (26), 25-44 [In Persian].
- Zare, J., Eslami-Rasekh, A., & Dabaghi, A (2017). 'The point I want you to note is': Marking importance in Persian academic lectures. *Zabanpazhuhi*, 9 (23), 79-103 [in Persian].

The Structure and Discourse Analysis of Acknowledgments in Persian M.A. and Ph.D. Dissertations

Ali Reza Gholi Famian¹
Yaghoub Naebi²

Received: 29/10/2017
Accepted: 20/08/2019

Abstract

An M.A. M.S. or Ph.D. thesis is a written report of an organized research conducted by a post-graduate university student to receive an academic degree. In spite of the variation in structure and tone of theses, some sections of these reports are well-established and somehow fixed. One initial section of theses is the acknowledgement page, a usually short section where the student thanks his or her supervisor(s), advisor(s), family, friends, colleagues as well as institutions such as libraries, faculties, departments, and/or companies and non-academic centers. This section enjoys a double opposite nature. While it is included in an academic and thereby formal text, it usually violates the essential patterns of such texts as writers tend to be personal and emotional in rendering their gratitude.

Academic disciplines are usually divided into hard and soft sciences. The differences between these two scientific endeavors are discussed by scholars of philosophy, sociology as well as linguistics. Discourse analysts have paid attention to these two paradigms through similarities and differences of texts written in hard and soft sciences. The acknowledgement section of theses in both hard and soft sciences has been investigated by scholars and Hyland's (2004) model is regarded as the most cited theoretical framework. Following Hyland's model, the present study addresses the following questions;

- (1) Do acknowledgement patterns in Iranian M.A., M.S. and Ph.D. theses support those reported in Hyland (2004)?
- (2) Are acknowledgement patterns in Iranian M.A. and M.S. theses different from those in Ph.D. theses?
- (3) Are acknowledgement patterns in Iranian post-graduate theses different in hard and soft sciences?

To answer these questions, 240 acknowledgements have been collected from 120 M.A. dissertations and 120 Ph.D. theses from six hard sciences (computer science,

¹ Associate Professor, Department of Linguistics and Foreign Languages, Payam-e Noor University, (Corresponding Author); famianali@pnu.ac.ir

² M.A. in General Linguistics, Islamic Azad University, Ahar Branch; yn1356@chmail.ir

electrical engineering, and biology) and soft sciences (management, accounting, and linguistics). The collected data were limited to postgraduate students and therefore reports prepared by undergraduate students in some universities were not included in the corpus of study. It should be mentioned that in selecting the thesis, features such as the number of pages, the grade of thesis, the level of advisor or reader were not taken into account. The acknowledgement sections have been extracted from theses presented in 16 universities from which Tabriz University (48 cases), Islamic Azad University of Ahar (47), Tehran University (40), Ferdowsi University in Mashad (16), Tarbiat Modares University (13), Shahid Beheshti University (13), Esfahan University (12), Islamic Azad University of Tabriz (12) have had larger shares.

The whole corpus contained 29431 words and while the general linguistics acknowledgements topped with 6340 words, the lowest number of words was counted in accounting as 3804. The number of words could be evaluated with regard to other variables, too. For example, it was revealed that the acknowledgement section in soft sciences is longer than that of hard sciences. It was also noticed that the level of students was significant as compared with M.A. or M.S. students, Ph.D. candidates had written longer texts (2913 more words) in rendering their gratitude. The gender variable played no significant role here as female students used just 205 words more than their male peers. The longest acknowledgement (with 312 words) was written by a female Ph.D. candidate in general linguistics, and the shortest one was prepared by a male Ph.D. candidate in biology (with 13 words).

Considering Hyland's (2004) model which includes three moves, i.e. (1) reflecting, (2) thanking and (3) announcing, it was shown that the structure of Iranian students' acknowledgments is quite compatible with the Hyland model, with the significant difference that in 50 percent of the Persian acknowledgements, students have thanked God while no such move or step is considered in Hyland's framework.

From the disciplinary perspective, it was shown that there are no significant differences in hard and soft sciences as far as Move 1 (reflecting) and Step 2-2 (thanking advisors and readers) are concerned. The main difference was witnessed in Step 2-1 (presenting participants) and Step 2-4 (thanking for moral support) as in sub-corpus of humanities (soft sciences), writers have paid more attention to their family and friends. On the contrary, in Step 2-3 (thanking for resource) the situation is the opposite as hard science students have referred to and thanked factories, laboratories as well as manufacturing and financial institutions. The trend seems reasonable since most studies in hard sciences are typically conducted through close collaboration with non-academic centers.

Although this study has been a descriptive one, the findings could provide a framework for preparing a manual for writing dissertation acknowledgements. It is recommended that the specific guidelines of this genre are exposed to students.

Keywords: acknowledgement, hard sciences, soft sciences, thesis, Hyland's Model